

<https://doi.org/10.62837/2025.3.294>

Dosent NAĞIYEVA DÜRDANƏ

dnağiyevaa@mail.ru

ƏLİYEVƏ İRADƏ BƏBİR QIZI

iradaazeri@mail.com

Azərbaycan Tibb Universiteti

ƏCNƏBİ DİLİN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ LEKSİKA VƏ ONUN TƏDRİSİ

Açar sözlər: *leksika, başlanğıc mərhələ, lüğət, sintaktik konstruksiya, sinonim, tərcümə, dil hazırlığı*

Key words: *vocabulary, initial stage, dictionary, syntactic construction, synonym, translation, language preparation*

Ключевые слова: *лексика, начальный этап, словарь, синтаксическая конструкция, синоним, перевод, языковая подготовка.*

Leksika, dilin söz ehtiyatıdır və öyrənilən dilin mənimsənilməsində çox mühüm rol oynayır. Leksikanın düzgün tədrisi, əcnəbi dilin tədrisində tələbələrin təbii və səlis danışmaq bacarıqlarının əsasını təşkil edir. Azərbaycan dili əcnəbi vətəndaşlara xarici dil kimi tədris olunan zaman dilin lüğət tərkibinin zənginliyi aşkarlanır.

Əcnəbi dilin öyrənilməsi, tələbələrin dilin qrammatik strukturlarını, cümlə quruluşlarını və sintaktik qaydalarını mənimsəməkdən əlavə, leksikanın doğru və təsirli istifadəsini də tələb edir. Xarici dildə danışmaq üçün, bu dilin leksikasını və sözlərin işlənmə qaydasını bilmək lazımdır. Xarici dillərin öyrənilməsində leksikanın tədrisinə ayrılan vaxt səmərəli şəkildə bölünməlidir. Belə ki, dərsin əvvəlində tələbələri fəallaşdırmaq, onları müxtəlif, əvvəlcədən nəzərdə tutulmuş fəaliyyət növlərinə cəlb etmək məqsədilə onlara nitq fəaliyyətlərini aktivləşdirən sualların verilməsi tövsiyə edilir.

Tələbələr daha çox söz və ifadə öyrəndikcə, öz dil bacarıqlarını daha da inkişaf etdirə bilirlər. Onlar sözləri kontekstdə düzgün və uyğun şəkildə istifadə etməyi öyrənirlər. Dilin leksikası, həmin dilin mədəniyyətini və cəmiyyətini əks etdirir. Leksikanın öyrənilməsi, öyrəncilərin dilin sosial və mədəni aspektlərini anlamalarına kömək edir. Leksikanın öyrədilməsi tələbələrin müxtəlif mövzularda daha sərbəst danışmağına, oxumağına və yazmağına kömək edir. Əcnəbi dilin öyrənilməsi tələbələrin dilin qrammatik strukturlarının, cümlə quruluşlarının və sintaktik qaydalarını mənimsətməkdən əlavə, leksikanın doğru və təsirli istifadəsini də tələb edir. Leksikanın tədrisində əsas prinsiplərdən biri də sözlərin və ifadələrin kontekstdə öyrədilməsidir. Bir söz, müxtəlif vəziyyətlərdə fərqli mənalar kəsb edə bilər. Məsələn, "break" sözü "qırmaq", "fasilə" və ya "ayırmaq" mənalarında istifadə

oluna bilər. Bu səbəbdən, sözlərin kontekstdə təqdim edilməsi, tələbələrə həmin sözlərin düzgün mənasını anlamağa kömək edir.

Leksika, müxtəlif söz növlərindən (isimlər, feillər, sifətlər, zərflər, bağlayıcılar və s.) ibarətdir. Dil öyrənilənlərinin, söz ehtiyatlarını daha effektiv mənimsəmək üçün bu söz növlərini düzgün ayırd etməyi və hər birinin funksiyasını başa düşməyi vacibdir. Sözlər kontekstdən asılı olaraq müxtəlif mənalar kəsb edə bilər. Məsələn, "gülmək" sözü bir vəziyyətdə *əyləncə*, başqa bir vəziyyətdə isə *təəssüf* hissi verə bilər. Hər bir dilin özünəməxsus mədəniyyətə bağlı leksik ifadələri var. Bu ifadələr yerli əhval-ruhiyyə, ənənələr, adətlər və sosial normalardan qaynaqlanır. Dil öyrənilənləri, dilin təkcə qrammatik və sintaktik strukturlarını deyil, həm də həmin dilin mədəni aspektlərini öyrənməlidirlər. Sözlərin cümlə içində necə istifadə olunduğunu öyrənmək də vacibdir. Bir sözün cümlə içindəki yerini, onun digər sözlərlə əlaqəsini və cümlənin ümumi quruluşunu başa düşmək öyrənilənin dil bacarıqlarını inkişaf etdirir. Leksikanın düzgün tələffüzü də onun mənimsənilməsində mühüm rol oynayır. Dil öyrənilənləri, yeni sözlər öyrəndikdə tələffüzünə də diqqət yetirməlidirlər. Bu, ünsiyyətin daha düzgün və anlaşılan olmasına kömək edir.

Leksikanın öyrənilməsi zamanı yeni sözlərin yadda saxlanması və bu sözlərin gündəlik həyatda istifadəsi əhəmiyyətlidir. Müxtəlif yadda saxlama texnikaları, təkrarlama metodları və interaktiv məşqlər leksikanın uzun müddət yaddaşda qalmasına kömək edir. Dil öyrənilənləri, sosial və mədəni xüsusiyyətlərə uyğun leksikanı öyrənməklə yalnız dilin strukturlarını deyil, həmçinin cəmiyyətin dilə olan münasibətini və gündəlik həyatını da başa düşə bilərlər. Bu, onların dili daha dərin şəkildə mənimsəmələrinə imkan yaradır. Leksikanın tədrisində məqsəd, tələbələri yalnız sözləri başa düşməyə deyil, həm də bu sözləri danışmada və yazıda düzgün şəkildə istifadə etməyə hazırlamaqdır. Dilin öyrədilməsi zamanında sözlərin müxtəlif qruplar üzrə öyrədilməsi vacibdir. Məsələn, isimlər, sifətlər, feillər və s. sözlərin sinonimləri və antonimləri ilə də tanışlıq da vacibdir. Dil öyrənilənləri üçün sinonimlər və antonimlər vasitəsilə leksika öyrədilməsi, tələbələrə sözlərin zənginləşdirilməsi və düzgün seçilməsi sahəsində əhəmiyyətli bacarıqlar qazandırır. Bəzi yeni sözlərin mənasını sinonimlərin (*nəhəng – çox iri*), antonimlərin seçiminin (*başlanğıc – son*) və s. köməyi ilə başa salmaq olur. Məsələn, bir sözü əvəz etmək üçün fərqli sinonimlərdən istifadə etmək tələbənin ifadə etmə bacarığını genişləndirir: *həkim-loğman, həmişə-daima* və s., antonimlər isə əks mənaları başa düşməyi asanlaşdırır: *kömək etmək-mane olmaq, isti-soyuq*.

Dil öyrənilənlərinə frazeologizmlərin (sabit ifadələr) öyrədilməsi çox vacibdir. Hər bir dilin özünəməxsus deyimləri və ifadələri var. Bu ifadələrin tədrisi, tələbələrin dilin təbii ritmini və mədəniyyətini əks etdirir: *yardım etmək-qayğı göstərmək*.

Leksikanın öyrədilməsi yalnız sözlərin mənasını başa düşmək deyil, həm də onların formasını (felin zaman forması, isimlərin cinsi və sayları, sifətlərin dərəcələri

və s.) başa düşməkdir. Bu, dilin qrammatik qaydalarına riayət edərək sözlərin düzgün istifadəsini təmin edir.

Leksikanın öyrədilməsi zamanı interaktiv fəaliyyətlərdən istifadə etmək tələbələrin marağını artırır və onları dilin praktiki istifadəsinə cəlb edir. Müxtəlif oyunlar, rollu oyunlar, danışiq məşqləri və qrup fəaliyyətləri leksikanın öyrədilməsini daha əyləncəli və effektiv edir.

Leksika tədrisi, müəyyən mövzularda (*səyahət, alış-veriş, iş həyatı* və s.) qruplaşdırılaraq təqdim oluna bilər. Bu, tələbələrə daha fokuslanmış şəkildə müəyyən sahələr üzrə yeni sözləri öyrənməyə imkan yaradır.

Dilin tədrisində dialoqlar və müzakirələr çox vacibdir. Bu, tələbələrin həm öz söz ehtiyatlarını artırmalarına, həm də leksikanı real həyatda necə istifadə etmələri barədə daha yaxşı anlayış əldə etmələrinə kömək edir.

Yeni sözləri yadda saxlamaq üçün müxtəlif yaddaş texnikalarından istifadə etmək də çox faydalıdır. Məsələn, sözləri bir-birinə oxşar və ya əlaqəli mövzular üzrə qruplaşdırmaq, şəkillərlə əlaqələndirmək və ya həmin sözləri müntəzəm təkrarlamaq yaxşı öyrənməyə zəmin yaradır.

Əcnəbi dilin tədrisində leksika və onun tədrisi, dil öyrənilərinin dili mənimsəməsində və müxtəlif kommunikativ vəziyyətlərdə səlis və düzgün şəkildə ifadə etmələrində əsas rol oynayır. Leksikanın öyrədilməsi yalnız sözlərin mənasını başa düşmək deyil, həm də onları real həyatda, doğru kontekstdə və müxtəlif situasiyalarda istifadə etmək bacarığını inkişaf etdirir.

X Ü L A S Ə

Xarici dilə yiyələnmək üçün ilk növbədə öyrənilən dilin lüğət tərkibini genişləndirmək, sözlərdən istifadə üsullarını işləyib hazırlamaq lazımdır.

Məqalədə təlimin ilkin mərhələsi üçün minimum söz ehtiyatı seçilərkən digər dillərdə olduğu kimi, Azərbaycan dilində də sinonimlərin, omonimlərin, polisemantik sözlərin çox olması nəzərə alınmalıdır. Bu baxımdan təlimin ilkin mərhələsində dərslərin mövzusunda asılı olaraq antonimlər sinonimlərdən daha çox miqdarda daxil edilir və müəyyən dərəcədə öyrənilir. Buna görə də yeni lüğətin semantikleşdirilməsi üsullarından istifadə etmək və dilin qavrayış bacarıqlarını inkişaf etdirən əlavə oxu materialları tətbiq etmək lazımdır.

Qeyd olunur ki, təlimin ilkin mərhələsində leksik vahiddən sonra sözlərin leksik-semantik və leksik-qrammatik variantları qəbul edilməlidir.

Həmçinin yeni sözlərin semantikleşdirilməsi zamanı müxtəlif üsullardan istifadə etməklə, yəni çertyoj, diaqram, pylonka və digər əyani vəsaitlərdən istifadə etməklə və ya obyektin özünü göstərməklə izah edilməlidir.

Bu prosesdə görmə və eşitmənin eyni vaxtda iştirakı yeni sözün mənasının tərcüməsiz daha möhkəm mənimsənilməsinə gətirib çıxarır.

**Durdana Nagiyeva
İrada Aliyeva**

**LEXICAN IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING
AND ITS TEACHING
SUMMARY**

First and foremost, developing a word usage strategy and expanding one's vocabulary are requirements for learning a foreign language. The article points out that when selecting a lexical minimum for the early stage of learning, one should take into account the fact that, like in other languages, the Azerbaijani language has a large number of synonyms, homonyms, and polysemantic words.

In this regard, one should use the strategies of semantization of new vocabulary and provide supplementary reading resources that enhance language perception abilities at the initial stage of training, depending on the topic of the class. It should be highlighted that the lexical-semantic and lexical-grammatical variations of a word should be acknowledged from the beginning of learning, following the lexical unit.

Furthermore, new words should be semantically explained using a variety of techniques, such as illustrations, films, infographics, and other visual aids, as well as by illuminating the topic directly (realia). Participating in this process of visual and hearing simultaneously results in a stronger understanding of a new word's meaning without translation. Simultaneous participation in this process of vision and hearing leads to a stronger assimilation of the meaning of a new word without translation.

**Дурдана Нагиева
İrada Aliyeva**

**ЛЕКСИКА В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННЫХ
ЯЗЫКОВ И ЕГО УЧЕНИЕ
РЕЗЮМЕ**

Для освоения и иностранного языка, в первую очередь необходимо расширять – словарный запас изучаемого языка и разрабатывать методы и способы использования слов.

В статье отмечается, что при выборе лексического минимума для начального этапа обучения следует учитывать, что, как и в других языках, в Азербайджанском языке много синонимов, омонимов, многозначных слов. В связи с этим, на начальном этапе обучения, в зависимости от темы урока антонимов в определенной степени включается и усваивается большее количество, чем синонимов. Поэтому, следует применять приемы семантизации новой лексики и вводить дополнительные материалы для чтения, развивающие навыки языкового восприятия.

Отмечается, что на начальном этапе обучения, после лексической единицы должны быть приняты лексико-семантические и лексико-грамматические варианты слов.

А также при семантизации новых слов их следует объяснять различными методами, то есть с помощью рисунков, схем, фильмов и других наглядных пособий или путем показа самого предмета. Одновременное участие в этом процессе зрения и слуха приводит к более прочному усвоению значения нового слова без перевода.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. II cild. Bakı, 2006.
2. Məliyev Q.Q., Qorodilov Q.Q., "Təlim materiallarının əyanilik kompleksi" 2010.
3. Musayeva S., Leksik sinonimlik. Bakı: "Maarif", 2012.
4. Bəliyev H., Orta məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisinə aid. Bakı, 2003.
5. Kərimov Y., Ana dilinin təliminin metodikası. Bakı, 2010.

Rəyçi: dosent Məmmədova Elnarə